

Ens hem reunit en aquest espai, símbol de la resistència lleidatana el 1707, per commemorar, un any més, una derrota amarga, però també per celebrar que els catalans, ara i adés, lluny de rendir-nos, hem maldat, després de cada derrota, per refer el país, salvar la llengua i construir unes institucions de govern. Avui, com ahir, també estem vivint unes circumstàncies difícils, i aquestes no acostumen a propiciar el debat serè i reflexiu –encara que és quan més es necessita–. Per contra, hem primat els sentiments i, massa sovint, hem capgirat el significat dels conceptes i de les paraules per tal d'afavorir un posicionament o una actuació política, massa sovint de curta volada, però de conseqüències imprevisibles. Voldria referir-me a un d'aquest grans conceptes que de tan fer servir, per una o altra argumentació, potser ja no sabem què ha significat històricament. Ho voldria fer –i m'agradaria que així s'entengués– modestament, també des de la incomoditat que experimentem tots aquells que ara no compartim l'entusiasme d'aquells amb els quals hem compartit –i compartim– la vella herència del catalanisme –si se'm permet encara utilitzar aquest mot que hom tracta de jubilar, potser molest per la seva transversalitat, històrica i fecunda–. Però també des de la censura d'unes polítiques desdenyoses, prepotents, sovint maliciosament aventureres i, davant els ulls dels molts conciutadans, injustes amb les polítiques i els polítics empresonats.

Dintre de dos mesos –el proper 11 de novembre- commemorarem el centenari del final de la Primera Guerra Mundial. No, malauradament, de la «pau perpetua» que aquella guerra –que havia de ser la darrera- havia de garantir.

De la voluntat de pau, substancialment negociada a París el 1919, ha quedat, com herència, dos elements que han tingut un paper important en la configuració de les relacions internacionals des d'aleshores: la Societat de Nacions i el dret dels pobles a l'autodeterminació.

Tots dos elements van ser formulats i han quedat associats al programa de pau conegut com els «14 punts», que el president nordamericà, Woodrow Wilson, va anunciar el gener de 1918, amb la voluntat que aquella guerra no fos, com sempre havia passat, simplement la victòria d'uns sobre els altres, sinó que havia de garantir la seguretat dels pobles a través de la cooperació.

La Societat de Nacions havia de ser el fòrum d'aquesta cooperació i alhora –fòrum obert- era l'alternativa a la diplomàcia secreta que, amb molt nefastes conseqüències, havia dominat les relacions internacionals. No va ser una empresa reeixida, però va deixar una herència institucional influent i duradora, en la qual destaca l'Organització de les Nacions Unides.

D'altra banda, la caiguda dels vells imperis, Alemanya i Àustria-Hongria d'una banda, l'Otomà d'una altra i, finalment, les incerteses suscitées per la Revolució russa de 1917, reclamava –i feia possible- un nou disseny del mapa d'Europa. Coherent amb el principi de transparència, el president Wilson defensava que aquest mapa només podria fer-se –i contribuir així a una pau estable- si es comptava amb la lliure voluntat dels pobles:

«Volem, deia Wilson, simplement, que l'univers sigui habitable per a tota nació com la nostra que desitja viure la seva pròpia vida, decidir les seves pròpies institucions, estar segura que existirà una justícia sana i relacions justes entre les

nacions, així com una seguretat absoluta contra l'abús de la força i les agressions egoistes.»

D'aquesta manera, doncs, el concepte d'autodeterminació sovint s'ha associat al president Wilson, tot i que en els celebres «14 punts» aquest concepte no és nomenat en cap moment, ni el president mai va definir-lo amb precisió. El seu mateix secretari d'Estat, Robert Lansing, es preguntava: «Quan el president parla “d'autodeterminació” en que pensa? Es refereix a una raça, un territori o una comunitat? Desvetllarà, concloïa, esperances que mai podran complir-se.» Avui dia, hi ha un cert consens que el president nordamericà, més demòcrata que nacionalista, pensava més en el dret dels pobles a governar-se i a dotar-se d'aquelles institucions que consideressin més apropiades, que no pas en el dret de les nacions a tenir un Estat propi.

De fet, el dret a l'autodeterminació es remuntava a la Revolució francesa i sota el concepte «Principi de les Nacionalitats» es va difondre per Europa sobretot a partir de la Revolució de 1848, també dita «la primavera dels pobles». En cap moment, però, es va arribar a configurar com una norma de dret positiu, a causa, sobretot, per la inexistència d'un acord sobre el concepte de nació. Un problema, com veurem, que acompanyarà, al llarg dels anys, la concreció d'aquest dret.

Tanmateix, a principis de 1918 el govern rus l'havia posat sobre la taula de negociacions. El pla de pau dels bolxevics pilotava sobre dos principis: una pau sense annexions i el dret a l'autodeterminació dels pobles. De fet, els «14 punts» de Wilson no era sinó la resposta nordamericana a la proposta de pau russa.

Els bolxevics, però, tot i ser els primers en aplicar el dret a l'autodeterminació, tenien un sentit instrumental (i oportunista com es va veure més endavant) d'aquest dret. Rosa Luxemburg ja va denunciar la contradicció que hi havia entre la defensa aferrissada que els bolxevics feien del dret a l'autodeterminació amb el centralisme polític que predicaven –i aplicaven– obertament i amb l'actitud de menys teniment dels altres drets democràtics (reunió, associació, expressió, informació, etc), base, deia la revolucionària polonesa, de l'autèntica autodeterminació de les persones.

Tampoc el document fundacional de la Societat de Nacions hi va fer referència, però sí que s'encomanava a la nova organització la protecció de les minories ètniques, que així passava del Dret Constitucional Intern al Dret Internacional. Aquestes minories, però, no tenien personalitat jurídica i per tant no podien exercir llurs reclamacions. Tanmateix, aquest no era un tema menor ja que significava posar en qüestió la pròpia naturalesa dels Estats perquè una part de la seva població es podia configurar amb una personalitat jurídica diferent en l'ordre internacional.

Vistes, doncs, totes aquestes circumstàncies, a ningú li pot sorprendre que el nou mapa d'Europa es configurés, substancialment, en la taula de negociacions –i potser en espais menys convencionals– que no pas consultant els diferents pobles i nacions a través d'un plebiscit. De fet, Wilson, que era el gran valedor d'aquest dret, mai va considerar que autodeterminació volia dir plebiscit, tot i que al 1918 molta gent pensava que sí.

Per descomptat que mai ningú va pensar a fer un plebiscit d'autodeterminació que pogués posar en risc els interessos de les potències vencedores. Encara més, d'haver-se aplicat rigorosament aquest principi, s'hagués donat la paradoxa que Alemanya,

derrotada, hagués acabat essent més gran que no era abans de començar la guerra, una possibilitat, que com calia esperar, els vencedors no estaven disposats ni tan sols a considerar. Però és que els nous Estats –nacions oprimides fins la vigília– tampoc hi van mostrar cap interès, potser perquè cap d'ells s'havia creat a partir d'un plebiscit. I així, Estats com Polònia, Txecoslovàquia o el Regne dels Servis, Croates i Eslovens (ningú va pensar amb els bosnis de religió musulmana), van preferir resoldre els problemes que podien plantejar les minories nacionals que ara incorporaven, no per la via de l'autodeterminació, sinó de la negociació amb els vencedors o de les armes, de manera que el mateix 1919 van esclatar una dotzena de guerres menors.

L'afany d'aquets nous Estat per expandir les seves fronteres va fer exclamar al *premier* britànic, Lloyd George, que

«L'objectiu del Tractat de Pau no era decidir allò que en justícia s'havia de lliurar a les nacionalitats alliberades, sinó allò que honradament devia alliberar-se de les seves urpes quan sobrepassen els límits de l'autodeterminació.»

El bon home devia pensar que “posar les urpes” només estava autoritzat als vells imperis, sinó no s'explica perquè ningú va preguntar als habitants de les antigues colònies alemanyes d'Àfrica o del Pacífic, o als pobles àrabs, alliberats del domini otomà, si els agradaven els “dominis” establerts pels vencedors o preferien una altra cosa suposadament no tan civilitzada.

Els problemes, efectivament, no es van resoldre com hom havia previst. No era fàcil, i alguns europeus van advertir des d'un començament de les dificultats que a la pràctica comportaria l'aplicació de l'anomenat dret d'autodeterminació. «L'altura a la que planeja el seu ideal –deia el *Times* de Londres del president Wilson– li fa perdre de vista certes realitats molt dures de la situació», ja que les possibilitats de dividir els pobles en nous Estats, especialment a l'Europa Central, ha afirmat Margaret MacMillan, eren infinites. El mateix president va haver de reconèixer en un missatge dirigit al Congrés dels Estats Units a les darreries de 1919,

«Quan vaig pronunciar aquells paraules –“que totes les nacions tenien dret a l'autodeterminació”- ho vaig fer sense saber que existien les nacionalitats.»

Sigui com sigui, la llavor estava sembrada i va passar als texts internacionals el 1945, a la Carta de les Nacions Unides; novament el 1966, en el pacte Internacional de Drets Civils i Polítics i en la Declaració de Drets de les Persones Pertanyents a Minories Nacionals, Ètniques, Religioses o Lingüístiques de 1992, per citar només alguns dels més importants.

L'aspecte més controvertit d'aquestes declaracions, assenyala Gurutz Jáuregui, era definir qui era el titular del dret. I així, de la mateixa manera que abans no s'havia pogut definir clarament la nació, ara no es definia el poble, de manera que a la pràctica només s'ha aplicat a les colònies. Amb el ben entès, però, que qui s'ha autodeterminat no ha estat una nació, ni un poble, ni una ètnia, sinó una colònia. Quan parlem, per posar un exemple proper, del dret a l'autodeterminació del poble sahrauí, ens estem referint, únicament, a la fracció d'aquest poble que habita –o habitava– l'antiga colònia espanyola, no al seu conjunt.

No era doncs, un dret de les nacions sinó de les colònies. Havia deixat de basar-se en elements ètnics o culturals, per convertir-se en un dret de base territorial.

La desaparició de la URSS va tornar a canviar la perspectiva ja que la comunitat internacional ha reconegut nous Estats que anteriorment formaven part d'un altre Estat. Els Països Bàltics, independents després de la Primera Guerra Mundial i més tard ocupats per la URSS; Txecoslovàquia, desmembrada per un acord entre una fracció de les seves elits; i Iugoslàvia desapareguda després de cruels i diferents guerres. Són alguns exemples prou coneguts.

L' excepcionalitat d'aquest darrer procés a contribuït a que alguns experts hagin posat sobre la taula l'anomenada tesi de l'autodefinició. Una opció democràtica-subjectiva segons la qual s'ha de reconèixer el dret a autodeterminar-se a aquells grups que opten per decidir el seu propi futur.

Una vegada més aquest posicionament es pot encallar amb la definició de grup, perquè és lògic pensar que no es pot tractar d'un grup qualsevol o dels inventats per fer broma o per fer la guitza. Tanmateix, aquesta dificultat es podria reparar amb la proposta de definició de poble que va fer un equip d'experts reunits per la UNESCO el 1991. Es pot reconèixer un poble, resumeixo, quan un grup humà comparteix una història, una cultura, una llengua, quan s'identifica amb un territori i és econòmicament viable; quan un grup humà expressa la voluntat de ser identificat com a tal, encara que no tots els seus membres comparteixin aquesta aspiració; quan un grup humà, finalment s'ha dotat d'institucions pròpies que expressen aquests trets i aquesta voluntat. Em penso que no és difícil acceptar que la tradició catalanista i segurament bona part de la societat catalana –com a mínim fins abans d'ahir– es podria reconèixer en aquesta definició.

Perquè agradi o no, aquests darrers anys s'ha fet palès que una bona part de la societat catalana ha decidit autodeterminar-se. Catalunya es pot pensar -de fet s'ha pensat- com una formació social distinta de Espanya. Acceptar això és acceptar una de les herències més persistents del catalanisme. No necessàriament contra Espanya. I, certament, no sempre ho ha fet. La nostra història –com la de tots els altres països– tampoc és unidireccional, sinó que ha transcorregut per camins diversos, a voltes contradictoris. Però és en aquesta manera de pensar que arrela l'aspiració a la independència i des de la que es reclama poder decidir. Només que els espanyols mai han pensat Espanya sense Catalunya, perquè sempre n'ha format part i no sempre per força o a disgust. I els pobles no sempre canvien les seves formes de pensar sobtadament, d'un dia per l'altre. «Política vol dir pedagogia» va afirmar Rafael Campalans el 1930, un any que també s'endevinava decisiu per a la història del país. Em temo que s'ha fet molt poca política, molt poca pedagogia. Un art que exigeix, ho sabem tots els que ens hem dedicat a l'ensenyament, poca presa i molta paciència.

Tanmateix aquest catalans mereixen una resposta. El país sencer mereix una resposta, encara que alguns puguin creure que aquesta ja està en les lleis, unes lleis, però, que mai van estat pensades per contestar aquesta qüestió. Una resposta que no necessàriament ha de passar per un referèndum d'autodeterminació, però no necessàriament s'ha de negar, perquè passi el que passi, en un moment o altre als catalans ens autodeterminarem.

Però si no hi acord, Catalunya es veurà abocada a una fragmentació cada cop més profunda i, per tant, més malhumorada i rancorosa. Recosir el país –ara esquinçat–,

recuperar el consens bàsic que ens havia proporcionat anys de prosperitat, tant material com espiritual, exigirà per part de tothom un notable sacrifici. Hem de tornar a les paraules el significat que mai haurien d'haver perdut. S'ha de renunciar a estratègies de poca volada, encara que electoralment potser siguin molt rendibles, aquí o al conjunt d'Espanya. I ningú hauria d'oblidar que malament es pot governar Espanya contra Catalunya.

Avui commemorem el final de la llarga resistència catalana –en bona mesura civil– a uns exèrcits poderosíssims, un setge que va sorprendre i commoure l'Europa de l'època. I fem bé d'honorar aquelles dones i aquells homes que van defensar les llibertats de la pàtria fins la mort o l'extenuació. Però sovint oblidem que la resistència potser no era l'única sortida, que la política, fins i tot en situacions molt compromeses, sempre té més d'una sortida.

Hem prestat més atenció a la defensa heroica de les velles llibertats -de les quals massa sovint s'ignora la seva naturalesa- que no pas a les causes que van dur Catalunya a la guerra i finalment a la derrota.

De cap manera vull dir que el partit austriacista no tingués serioses raons, tant des del punt de vista dels interessos –dels interessos del sector més dinàmic de l'economia catalana– com polítics i constitucionals. Ernest Lluch, les va analitzar abastament. Sinó que en conjuntures tan complicades com aquella en que mig món estava en guerra, tenir poderoses raons potser no era suficient. S'havien d'avaluar molt bé les pròpies forces, sense esperar que uns altres acabarien –i guanyarien– una partida que només els catalans podien jugar.

Tanmateix, des de l'òptica de la construcció de la identitat catalana, per dir-ho a la manera de Josep Fontana, massa sovint en circumstàncies adverses o molt adverses, el discurs de la resistència ha estat –i és encara– l'opció més fàcil i, potser també, la més lògica. Tot i que posar l'èmfasi en l'èpica de la resistència pot acabar ennuvolant l'anàlisi i dificultant la serena –i si es vol avorrida, afortunadament avorrida– governabilitat de la quotidianitat.

Voldria acabar fent meves unes paraules que el poeta de la Segarra, Joan Margarit, va pronunciar ara fa un any, tan vàlides ara com ho haguessin sigut en la difícil conjuntura del Setcents: demano, deia Margarit, fer «un exercici d'intel·ligència i no sentimental», d'intel·ligència i d'autocrítica, i perdonin la redundància.

Gràcies

Lleida, 11 de Setembre de 2018